Martin Steiner

Ke Komenského představám o politice

Politickým konsekvencím názorů Jana Amose Komenského na politiku a jeho praktickým krokům zejména na poli politiky zahraniční, jak jsme zvyklí říkat dnes, se věnovala řada historiků, bez nároku na úplnost jmenuji alespoň Josefa Polišenského, Josefa Válku, Jaroslava Pánka a Vladimíra Urbánka. Tentokrát bych chtěl obrátit pozornost k vybraným aspektům jeho myšlení o politice, konkrétně jak Komenský zapojil politiku do svých všennápravných konceptů. Vycházím proto z vybraných pasáží Obecné porady o nápravě věcí lidských (v orig. *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, Praha, Academia 1966)

Úvodem ještě, co jsou u Komenského *res humanae* – věci lidské. Tady Komenský nechává stranou všechno to, co máme společného s ostatním stvořením a obrací se k tomu vybavení, jež máme oproti ostatním, zejména živočichům, jaksi navíc. To souvisí s lidskou duší, s jejími třemi schopnostmi:

1. rozum, intelekt, s nímž je spojena touha po pravdě, po jejím poznání,
2. vůle, která touží po dobru, a
3. moc nad věcmi, jejich tvoření či přetváření a s tím spojené potěšení z takové schopnosti tvořit, konat a jednat.

Z touhy po poznání vzniká filosofie (*philosophia*), touha po dobru vede ke vzniku náboženství (*religio*) a touha po jednání ústí v politice (*politia*). Tak dochází Komenský k triádě věcí lidských, které pro své pokažení potřebují univerzální nápravu. (Panegesia, kap. IV; Consultatio I, sl. 28n.)

Komenský používá i výrazu *politica*, avšak rozlišuje: *politica* je *ars*, tedy dovednost ve společnosti komunikovat a řídit ji, *politia* je *status*, tedy řečně nastavení vztahů ve společnosti, sama praktická komunikace a řízení společnosti. (Panorthosia, kap. XII; Consultatio II, sl. 509.)

Jak zdůvodňuje Komenský pokaženost politiky: Kdo je povolán k tomu, aby v politice zaujímal nějaké vedoucí postavení, měl by bezpodmínečně umět ovládat především sám sebe, bez toho není schopen vést, řídit druhé lidi. Základním předpokladem lidského štěstí, spokojenosti a řádu ve společnosti tedy je, aby jí vládli lidé, kteří jsou schopni moudře ovládat sami sebe. Neumí-li to, nechtějí-li to, výsledkem je zkáza. Vrchnosti jsou dány od Boha, a to k vzájemnému prospěchu svému i poddaných. Obě strany si mají vzájemně sloužit; pokud tomu tak není, jde o pokažený stav, který potřebuje nápravu. (Panegersia, kap. V, 28; Consultatio I, sl. 44nn.)

Cestou k nápravě je *politia catholica (universalis)*. Bude sice nová, avšak utvořená k obrazu vztahů před pádem části andělů a člověka v ráji; tyto vztahy se stále udržují v hierarchii andělů, kteří od Boha neodpadli. Tak jako v didaktických spisech a v ostatních pojednáních o univerzální nápravě vytyčuje Komenský i zde cíle, prostředky k jejich dosažení a postupy.

Cílem je svornost mezi národy světa, odstranění válek a jejich příčin. Vycházet se přitom má z lidské zkušenosti ověřené rozumem, smyslovým poznáním a Božím zjevením – bez zřetele k těmto třem zdrojům poznání nemůže politik nic rozhodovat; v tom můžeme vidět soustavné propojování všech těch výše uvedených tří lidských věcí, jak se s ním průběžně setkáváme v celé *Obecné poradě*. Cílová rovnováha svobodných vztahů mezi lidmi je zakotvena v zásadě *co chceš/nechceš, aby druzí činili tobě, čiň/nečň ty jim*. Prostředky, jak je u Komenského zvykem, jsou zase trojí:

1. živé, stále a jasné příklady řádného jednání ve společnosti;
2. jednoznačné, srozumitelné a stručné zákony;
3. důsledné trvání na stanovených pravidlech.

Postupy, způsoby uplatňování nové politiky, shrnuje Komenský opět do tří oblastí:

1. zajištění všech prostředků k míru a klidnému životu;
2. řád v hierarchii, stálá péče a dozor nadřízených nad podřízenými za pomoci veřejných i tajných dozorců – nejvýhodnější by bylo, kdyby každý člen společnosti měl nějaké postavení, funkci, aby se co nejvíce provázala nadřízenost a podřízenost a lidé by si vzájemně pokud možno všichni byli dohlížiteli: v tom spatřuje Komenský jednu ze záruk řádu a spravedlnosti;
3. vše podnikat v pravdě a poctivě, nikoliv rozvažováním, nýbrž jednáním, konáním.

Ve vládním zřízení by se měly uplatnit lepší a osvědčené prvky všech tří typů, monarchie, aristokracie a demokracie. Budoucí uspořádání tedy bude monarchistické v tom, že Kristus bude vládcem králů, biskupů i filosofů (univerzální náprava je spojena s milenarismem, tedy s očekávaným Kristovým kralováním), aristokratické proto, že všude budou předáky ti nejlepší, a demokratické v tom, že každý bez výjimky bude muset být ve svém domě a ve svém svědomí králem, knězem a učitelem sobě a svým blízkým.

Této nové univerzální politice je třeba se učit od Boha, s pomocí zdravého rozumu a od příkladů v přírodě; v žádném případě od zchytralých lidí, jakými jsou např. macchiavellisté. (Panorthosia, kap. XII; Consultatio II, sl. 508nn.)

Nejsa filosof ani politolog nechci vynášet žádné obecně platné soudy o představách Jana Amose, jak uspořádat politiku, život společnosti. Ani nemíním rozhodnout, zda k politice přistupuje jako filosof, nebo spíše jako teolog; on sám by patrně dal přednost tomu druhému; kloním se k tomu také, ale to je vše, nechci to pokládat za jediné platné stanovisko. Na druhé straně snad lze říci, že jeho přístup plyne z přesvědčení, že každý lidský jedinec je „zoon politikon“, i když to tak alespoň ve sledovaných partiích *Obecné porady* doslova neříká, tedy i filosof a v Komenského případě i

teolog. Ostatně jeho důraz na lidskou aktivitu je řadou badatelů dokládán a zdůrazňován (např. Dagmar Čapková). Podle mého názoru trpí také Komenského představy o ideálním uspořádání společnosti určitou nekonsistentností – snad je to trochu patrné i z tohoto stručného přehledu. Pro celý Komenského koncept univerzální nápravy, a tudíž i pro jeho představy o politice platí, že jsou neseny vedle humanistického étosu také rysy utopickými. K těm patří zejména přesvědčení, že lze lidskou společnost harmonizovat, že lze ke všem věcem a vztahům najít pravdu, o níž už nebude možno pochybovat; konkrétně v politice pak sladit zájmy jednotlivců i skupin tak, aby se nedostávaly do konfliktů. Jeho argumenty, přesvědčující čtenáře, že s pomocí Boží je to možné, snadné a nutné, znějí dobře a do značné míry přesvědčivě, ale praxe je nepotvrzuje.